

Досвід східноєвропейських країн в проведенні декомунізації історичної пам'яті

Постановка проблеми. Декомунізація — система заходів, спрямованих на звільнення від впливу та наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя країни та суспільства після падіння владущих комуністичних режимів. Для східноєвропейських людей слово "декомунізація" в основному означає процес відсторонення від посад на держслужбі людей, які заплямували себе співпрацею зі спецслужбами режиму. Проте надзвичайно важливою є і декомунізація історичної пам'яті, яка стала головною темою нашої наукової статті.

Мета. Дослідити особливості деяких країн у проведенні системи заходів на звільнення від впливу та наслідків комуністичної ідеології в культурній сфері життя суспільства. Щоб повністю розкрити тему дослідження, нам потрібно, перш за все, виконати ряд наступних завдань:

- Дослідити досвід Польщі у проведенні декомунізації історичної пам'яті;
- Визначити особливості проведення заходів на звільнення від наслідків комуністичної ідеології в Угорщині;
- Порівняти стан проведення декомунізації у цих країнах на сучасному етапі;

Стан дослідження проблеми. На даний час питання декомунізації є досить актуальним, тому воно опрацьоване у багатьох наукових дослідженнях, зокрема Павла Жачека, Радослава Петермана, Володимира В'ятровича, Гільдгунди Норберт. Крім того, досвід декомунізації історичної пам'яті описується у роботах Януша Куртики та Лукаша Камінського.

Виклад матеріалу. Польський успіх має дуже важливу складову – подолання тягарю комуністичного минулого. Він заснований на трьох важливих складових: люстрації, «музейній революції» та створенні Інституту національної пам'яті (ІНП).

Ми погоджуємось з думкою про те, що історія має невидиму силу тяжіння, а минуле, що формує наш світогляд і цінності – є чинником гуманітарного, а значить і економічного розвитку. Як то кажуть, «культура має значення» та «цінності мажуться на хліб». Це означає, що ідеологія людей прямим чином впливає на розвиток країни у всіх сферах.

Якщо взяти до уваги, наприклад, Україну, то ми чітко можемо побачити, що вулиці, які носять ім'я Леніна (розташовані на схід від польсько-радянського кордону) значно гірше розвиваються, у них простежується невтішна демографічна ситуація. Там, де у повсякденних цінностях укорінився пострадянський патерналізм – там відбувається депопуляція. Там, де радянський світогляд не встиг так глибоко пустити свої метастази у мозок людей – там народжуваність перевищила смертність. Таким чином ми бачимо, що суспільна свідомість значно впливає на формування у людей цінностей, свідомості та способу життя. Тому для кращого розвитку держави нам потрібно позбутись стереотипів комуністичної влади, як це відбувалось і надалі відбувається у східноєвропейських державах.

Якщо ж проаналізувати Угорщину, то ми чітко бачимо, що вона "відповзала" від соціалістичного табору поступово.

Декомунізація вулиць і площ тут проходила майже стихійно, бо місцеві громади на свій розсуд перейменовували вулиці і ніяк не звітували про те, які саме і в якій кількості. Але усім відомо, що проходив цей процес не так вже й спокійно, бо були й протести. Наприклад, населення захистило вулиці імені комуністів Ендре Шагварі і Лео Франкеля під приводом того, що до радянських репресій вони відношення не мали.

На початку 2010-х в Угорщині почалася друга хвиля декомунізації, ініційована прем'єр-міністром Віктором Орбаном. Але, як не дивно, це викликало нову хвилю протестів, адже населення в цілому вважало цей процес завершеним, а саму декомунізацію назвали просто політичним піаром. Та чи продовжує Угорщина процес декомунізації історичної пам'яті зараз?

Передусім, у Будапешті планують знести пам'ятник відомому діячеві комуністичного руху Дьйордью Лукачу. Для країни, яка пережила подвійну російсько-більшовицьку окупацію

і близько сорока років комуністичного режиму, це цілком справедливо. Лукач був високопосадовцем Угорської радянської республіки і тому несе, як мінімум, моральну відповідальність за тодішні жахіття червоного терору. У міжвоєнний період і під час Другої світової він жив і працював у Москві. Після 1945 року Лукач повертається до Угорщини, де стає функціонером новозбудованої радянської системи.

Більш того, Лукач є символом не лише принесеного на російських багнетах комунізму, але й сучасних викликів, які стоять перед Угорщиною і всією Європою. Будучи одним із найвпливовіших марксистських філософів минулого століття, Лукач зробив дуже важливі кроки в напрямку явища, знаного сьогодні як культурний марксизм.

На нашу думку, слід порівняти угорський досвід з досвідом Польщі, адже ця держава також має величезні здобутки у проведеному декомунізації.

Яскравим прикладом є революція, а з нею і повалення радянської влади у Польщі, що відбулися без крові й терору. За тим постав так званий уряд національного компромісу. Почався процес усунення колишніх комуністів та співробітників спецслужб із державного апарату.

Декомунізація фактично означала люстрацію, себто очищення влади. Колишню міліцію розпустили, працівники КДБ пішли у відставку. Постала нова поліція та охорона державної безпеки. Коли говорити про декомунізацію польської армії, то по-суті ніякої люстрації там не відбулося. Частина кадрових офіцерів лишилася при посадах, війську повернули автентичні символи, зокрема – білого орла у короні.

Процес інтеграції Польщі в НАТО вимагав поширення освітніх стандартів заходу. Частина генералів та полковників, які вчилися у Московських військових вишах часів «Організації Варшавського Договору», були змушені перевчатися у Америці та Британії. Цей процес там триває і досі. Я вважаю це цілком правильним, адже навчання у російських закладах означає часткове повернення до ідей комуністичних часів, які до кінця там так і не зруйнувались.

Одним з найскладніших процесів проведення декомунізації було розсекречення архівів. З одного боку, проводити декомунізацію було потрібно, але ніхто не знав, по яких законах. Одним з перших рішень стало розсекречення списків польських спецагентів та громадських активістів, які працювали на так зване КДБ. У списках опублікованих матеріалів знайшлися прізвища опозиціонерів, зокрема лідера руху «Солідарність» Леха Валенси, що викликало черговий скандал.

Тому влада постановила, що ті, хто проходить через люстрацію повинен подати документ, в якому слід вказати чи був він агентом спецслужб, і якщо був, то з якої причини.

Проаналізувавши все вищесказане, виникає складне питання: чи може людина, яка працювала у радянських структурах Польщі працювати у новій незалежній державі. Чи будуть нові функціонери лояльними до зміненої держави? Ми вважаємо, що владу потрібно змінювати докорінно, адже як би не змінилась держава, ці люди якимось чином будуть керуватись пережитками минулого та використовувати їх у своїй діяльності, обґрунтовуючи це тим, що «колись було жити краще». Часи минають, покоління змінюються, а це означає, що саме молодь повинна будувати нову державу. Адже вона не живе минулим, а іде в ногу з часом, тому їй нічого не може стати на заваді, і не важливо, Польща це чи будь-яка інша держава. На досвіді багатьох держав доведено, що ті, правителі яких зламали стереотипи комуністичної влади та змінили світогляд, зараз знаходяться на значно вищому рівні розвитку, з року в рік вони продовжують прогресувати.

Та і Польща зараз продовжує боротьбу із залишками комуністичного режиму. Важливим досягненням поляків було створення Інституту національної пам'яті. Він виконує чотири функції. Насамперед – зберігає ці архіви, а також вивчає документи і намагається максимально поширювати правду про минуле.

Сьогодні польський Інститут національної пам'яті ставить більше 87 кілометрів архівних полиць, 18 відділень та представництв Інституту у різних містах Польщі. Щороку ІНП організує пересувні виставки, публікує кількадесят монографій, збірників документів,

проводить наукові конференції, публічні дискусії і лекції, зустрічі молоді із свідками історії. Польський Інститут національної пам'яті руйнує усі історичні міфи, які сформувались у комуністичні часи.

На сучасному етапі ми можемо простежувати активну декомунізацію історичної пам'яті у Польщі. Інститут національної пам'яті Польщі обрав 943 вулиці по всій країні, які підлягають дії Закону про заборону пропаганди комунізму або іншого тоталітарного устрою у назвах будівель, споруд та об'єктів громадського призначення.

Серед назв вулиць, які Інститут національної пам'яті зареєстрував для зміни назви, є такі, як: вулиця 22 липня, 9 травня, Червоної армії, Героїв Сталінграду, Польської Народної Армії, Польського комітету національного визволення та інші.

Інститут національної пам'яті постійно доповнює перелік вулиць, назви яких мають бути змінені. Ні для кого не є секретом, що зараз у такому переліку є 107 назв вулиць і він не є закритим.

Законом теж передбачено, що “пропагандою комунізму вважаються також назви, що нагадують про осіб, організації, події або дати, що символізують репресивну, авторитарну та несuverенну систему влади у Польщі в 1944-1989 роках”.

Висновки. Отже, процес декомунізації історичної пам'яті є надзвичайно важливим для прогресивного розвитку держави. Це ми можемо побачити на досвіді східноєвропейських країн, зокрема Польщі і Угорщини. У Польщі цей процес розвивався і розвивається значно активніше, ніж в Угорщині, тому вона і має міцнішу та стабільнішу економіку, кращий рівень життя. Чітко простежується також і те, що країни, які подолали комуністичні стереотипи, зламали радянську ідеологію, змогли зміцнити рівень свого розвитку на краще. Для цього терміново потрібно здійснювати політику у сфері декомунізації історичної пам'яті.

Література

1. Артюх В. Децо про політику історичної пам'яті / В. Артюх [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravoslavyya.sumy.ua/readarticle.php?article_id=11.
2. Віталій Огієнко. Європейські практики пам'яті і правової оцінки діяльності комуністичних режимів. Східна і Центральна Європа.
3. Дзеркало тижня № 47 (775) 5 — 11 грудня 2009. Януш Куртика: «Історична політика — це справа держави». Автор: Сергій Махун
4. Зашкільняк Л. Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі / Л. Зашкільняк // Україна — Європа — Світ : міжнародний збірник наукових праць. Серія «Історія, міжнародні відносини» / гол. ред. Л.М. Алексієвцев. — Вип. 2. — Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. — С. 156–159.
5. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Л.П. Нагорна. — К. : ПіЕНДім І.Ф. Кураса НАН України, 2012. — 328 с.
6. Гончарук, Т. В. Ментально-філософські засади національного буття, їх детермінуючий вплив на суспільні процеси [Текст] / Т. В. Гончарук // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевич, М. І. Гурик [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. — Тернопіль : ТНЕУ, 2015. — С. 44-71
7. Шумка М, Гончарук Т. Національно-культурна ідентичність як маркер модернізованого українського суспільства // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Збірник наукових праць. Книга 6. — Л.: УБС НБУ, 2013. — 722с. — С. 391-399.
8. . Гурик, М. І. Історична пам'ять народу у контексті актуальних завдань розбудови модерної української нації. / М. І. Гурик // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевич, М. І. Гурик, М. Л. Шумка, В. Я. Томахів [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. — Тернопіль : ТНЕУ, 2015. — С. 90-113.

9. . Гурик М. І. Декомунізація як шлях побудови україноцентристської моделі історичної пам'яті [Електронний ресурс] / М. І. Гурик // Актуальні проблеми філософії та соціології. - 2016. - Вип. 11. - С. 26-29.